

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-80>

УДК 336.71:347.736](477+100)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

COMPARATIVE ANALYSIS OF BANK INSOLVENCY PRACTICES IN THE WORLD AND IN UKRAINE

Казіміров Михайло Анатолійович
аспірант,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0299-3539>

Kazimirov Mykhailo
State tax university

Дослідження присвячено аналізу неплатоспроможності банків як критично важливого явища, що впливає на стабільність банківської системи та економіку загалом. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між платоспроможністю та ліквідністю банків, що розглядаються як основні складові їхньої фінансової стабільності. У контексті міжнародного досвіду досліджено тенденції розвитку банківської системи ЄС, зокрема скорочення кількості банківських установ і зміни в депозитних та кредитних операціях. Відзначено, що стабільність банківської системи ЄС підтримується завдяки впровадженню Базельських стандартів та системи раннього попередження. Результати порівняння міжнародного досвіду з українською практикою показали, що найбільші відмінності обумовлені законодавчими й інституційними особливостями. Автори підкреслюють необхідність адаптації успішних міжнародних практик для підвищення фінансової стабільності України. Зроблено висновок, що ефективне управління банківською неплатоспроможністю сприятиме зміцненню довіри до фінансового сектору й економічному зростанню країни.

Ключові слова: неплатоспроможність банків, банківська ліквідність, фінансова стабільність, банківська система ЄС та України, міжнародний досвід.

The study is devoted to the analysis of bank insolvency as a critically important phenomenon that affects the stability of the banking system and the economy as a whole. According to theoretical provisions, bank insolvency is defined as their inability to fulfill obligations due to insufficient assets or lack of liquidity. The paper details the main signs of bank insolvency, in particular the monetary nature of obligations, the default deadline and the minimum amount of overdue claims. Particular attention is paid to the relationship between the solvency and liquidity of banks, which are considered as the main components of their financial stability. Solvency is defined as the ability to fulfill obligations in full, and liquidity is the ability to fulfill obligations in a timely manner, maintaining a balance between assets and liabilities. In the context of international experience, the development trends of the EU banking system are examined, in particular the reduction in the number of banking institutions and changes in deposit and credit operations. It is noted that the stability of the EU banking system is supported by the implementation of the Basel standards and the early warning system. The Ukrainian banking system is presented through the dynamics of assets and liabilities, as well as through an analysis of the 2014–2017 crisis. Key regulatory tools are considered, in particular, temporary administration, debt restructuring and bank liquidation. The “Kyiv approach” to the resolution of problem loans, based on the 2016 Law on Financial Restructuring, is separately highlighted. The results of comparing international experience with Ukrainian practice showed that the greatest differences are due to legislative and institutional features. The authors emphasize the need to adapt successful international practices to increase Ukraine’s financial stability. The conclusion is made that effective management of bank insolvency will contribute to strengthening confidence in the financial sector and economic growth of the country.

Keywords: bank insolvency, bank liquidity, financial stability, banking system of the EU and Ukraine, international experience.

Постановка проблеми. Проблема дослідження полягає у виявленні причин і наслідків неплатоспроможності банків, яка негативно

впливає на фінансову стабільність економіки та довіру до банківської системи. Особливості регулювання банківської діяльності в

Україні значно відрізняються від міжнародної практики, що ускладнює адаптацію ефективних методів управління кризами. Необхідно визначити ключові інструменти та механізми, які забезпечують стабільність банків у кризових умовах, враховуючи досвід розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Свідчить, що проблема неплатоспроможності банків є однією з ключових у фінансовій сфері, особливо в умовах економічної нестабільності. У роботах західних дослідників, таких як Давид Рамос Муньос, Марко Ламандіні та Мірте Тійссен [7], детально розглядаються причини фінансових криз, акцентуючи увагу на важливості ліквідності банків та застосуванні ефективних регуляторних інструментів, зокрема Базельських стандартів (Базель III).

Українські дослідники, зокрема Гатаулліна Е., Клименко М. [2], Марич М., Марич А. [3] аналізують, зокрема вплив законодавчих змін, кризи 2014–2017 років та роль Національного банку України у врегулюванні проблемних банків. У їхніх роботах висвітлено особливості реструктуризації боргів, зокрема через «Київський підхід», і підкреслено необхідність адаптації найкращих міжнародних практик.

Публікації міжнародних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк, акцентують увагу на важливості посилення регуляторного середовища для забезпечення фінансової стійкості. Їхні звіти включають порівняльний аналіз банківських систем різних країн, виділяючи ефективні методи управління ліквідністю та мінімізації ризиків [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у науковій літературі все ще залишається недостатньо розробленим питання адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, що потребує подальших досліджень для забезпечення стійкості банківської системи в умовах глобальних викликів.

Мета дослідження – виконати порівняльний аналіз практики неплатоспроможності банків в світі та Україні

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до існуючих теоретичних положень неплатоспроможність визначається як нездатність платити за боргами. Зазвичай це відбувається з однієї з двох причин. По-перше, з якихось причин банк може виявитися заборгованим більше, ніж він володіє або заборгував. У термінології бухгалтерського

обліку це означає, що його активи коштують менше, ніж його зобов'язання. По-друге, банк може стати неплатоспроможним, якщо він не може сплатити свої борги в установленний термін, навіть якщо його активи можуть коштувати більше, ніж його зобов'язання. Це відоме як неплатоспроможність грошових потоків або «відсутність ліквідності».

Отже, виділяють наступні ознаки неплатоспроможності банку: наявність зобов'язань перед кредиторами; грошовий характер цих зобов'язань; вимоги безперечних кредиторів; граничний термін несплати вимог кредиторів; відповідність суми прострочених беззаперечних грошових вимог установленому законом мінімальному розміру для відкриття провадження у справі про банкрутство.

Такий показник як достатність (адекватність) регулятивного капіталу банку напряму пов'язаний із платоспроможністю банку. Отже, платоспроможність – це не тільки можливість перетворення активів у такі, що швидко реалізуються, але й спроможність юридичної особи виконати свої зобов'язання в повному обсязі. Тому платоспроможність розглядається паралельно з поняттям «ліквідність». Платоспроможність комерційного банку – це фактична здатність виконати свої фінансові зобов'язання перед своїми клієнтами і контрагентами в установленний термін [9]. Таким чином, можна сказати, що в забезпеченні стабільності діяльності комерційного банку ліквідність первинна, а платоспроможність – вторинна.

При цьому, банківська ліквідність – це спроможність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання, що визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строкам і сумами виконання зобов'язань, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів [6]. Саме тут виникає поняття ризику ліквідності банку, що виникає не лише внаслідок незбалансованості активів і зобов'язань за строками, а й унаслідок відсутності можливості задовільнити потреби клієнтури в кредитуванні [5].

Фінансова стабільність банківської системи є критично важливим фактором для економічного розвитку будь-якої країни. Втім, банківська діяльність супроводжується ризиками, які іноді призводять до стану неплатоспроможності. Практики вирішення цього питання у світі та в Україні мають багато спільного, проте суттєво різняться через законодавчі, економічні та інституційні особливості.

Відповідно й процеси регулювання банківської діяльності знаходяться в компетенції держави, адже саме держава зацікавлена в тому, щоб створювати осередки акумулювання грошових коштів суспільства з метою їх подальшого перерозподілу за галузями економіки країни. Доступність і надійність банківської системи країни обумовлює стабільність її грошово-кредитних відносин.

Зокрема, якщо розглядати динаміку розвитку банківських установ ЄС, то можна зазначити, що станом на початок 2024 року спостерігається продовження тенденції до їх зменшення. Така тенденція розпочалася ще в 2009 році і наразі досягла вже зменшення на 38,2%, рис. 1.

При цьому розподіл за країнами ЄС банківських установ має наступний вигляд, представлений на рис. 2.

Країнами, які зазнали найбільшого скорочення в абсолютному вираженні в 2023 році, були Німеччина (-56) і Австрія (-21), які продовжують лідирувати в цьому показнику четвертий рік поспіль, за якими йдуть Фінляндія (-11), Франція (-11) та Італія (-9). Єдиними країнами, де збільшилася кількість банківських установ у 2023 році стали Чехія (+2) і Швеція (+1).

Обсяги загальних депозитних зобов'язання в банківських установах ЄС скоротилися на 1,2% до приблизно 24,8 трлн. євро в осно-

вному через уповільнення зростання депозитів МФО, яке перейшло з 3,3% між 2021 і 2022 роками до 1,2% між 2022 і 2023 роками, рис. 3.

Найбільше зростання депозитів МФО спостерігалось в Бельгії, Люксембургу та Польщі. Депозити не-МФО, за винятком центрального уряду, зросли приблизно на 88 млрд. євро, 69 млрд. євро та 54 млрд. євро в Німеччині, Польщі та Франції відповідно.

Загальні депозити не-МФО, за винятком центральних урядів, зросли на 1,2% до 17,3 трлн. євро в ЄС на кінець 2023 року, з понад 15,5 трлн. євро депозитів у Єврозоні. У порівнянні з 11 трлн. євро та 7,9 трлн. євро відповідно у 2006 році. У 2023 році відбулося зростання депозитів домогосподарств (включаючи некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства), нефінансових корпорацій (НФК), фінансових корпорацій і IPCFS, які зросли до 10,17 трлн. євро, 4,01 трлн. євро та 2,13 трлн. євро відповідно.

Загальна вартість непогашених позик від МФО ЄС зменшилася на 0,37% у 2023 році до приблизно 26,8 трлн. євро, що є другим найвищим рівнем з 2012 року. Зменшення в основному відбулося через скорочення позик сектору загального державного управління в Єврозоні, який скоротився приблизно на 1,37% у 2023 році.

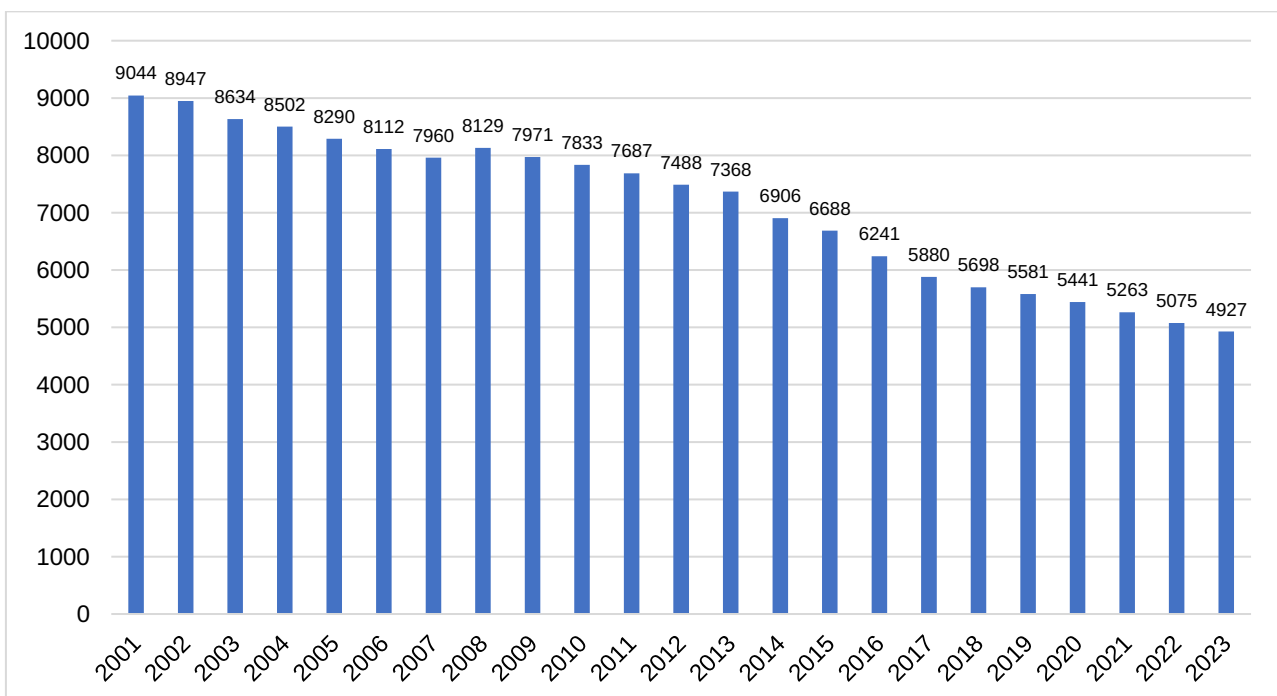

Рис. 1. Загальна кількість банківських установ в ЄС

Джерело: [9]

Рис. 2. Частка країн в загальній кількості банківських установ в ЄС

Джерело: [9]

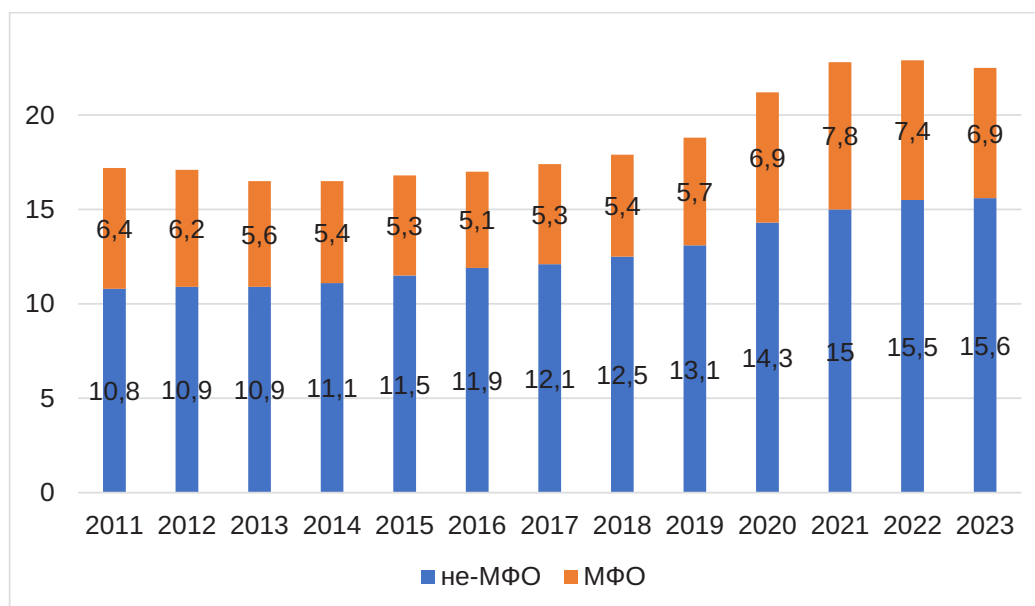

Рис. 3. Динаміка зміни обсягів депозитів в банківських установах ЄС, трлн. Євро

Джерело: [10]

Позики домогосподарствам ЄС зросли на 0,15% у 2023 році до 7,8 трлн євро, рис. 4.

Позики домогосподарствам у Євросоні зростають восьмий рік поспіль, додаючи майже 2,2 трлн. євро до непогашених кредитів з 2008 року. Невиплачені кредити в ЄС зросли на 0,11% у 2023 році до приблизно 5,8 трлн. євро.

Операції з нерухомістю, професійна, наукова та технічна діяльність, а також адміністративні та допоміжні послуги продовжували становити більше однієї третини (39,5%) непогашених кредитів на кінець 2023 року, порівняно з 30,9% у 4 кварталі 2008 року. Двома найбільшими секторами з непогашеними кредитами були виробництво та оптова

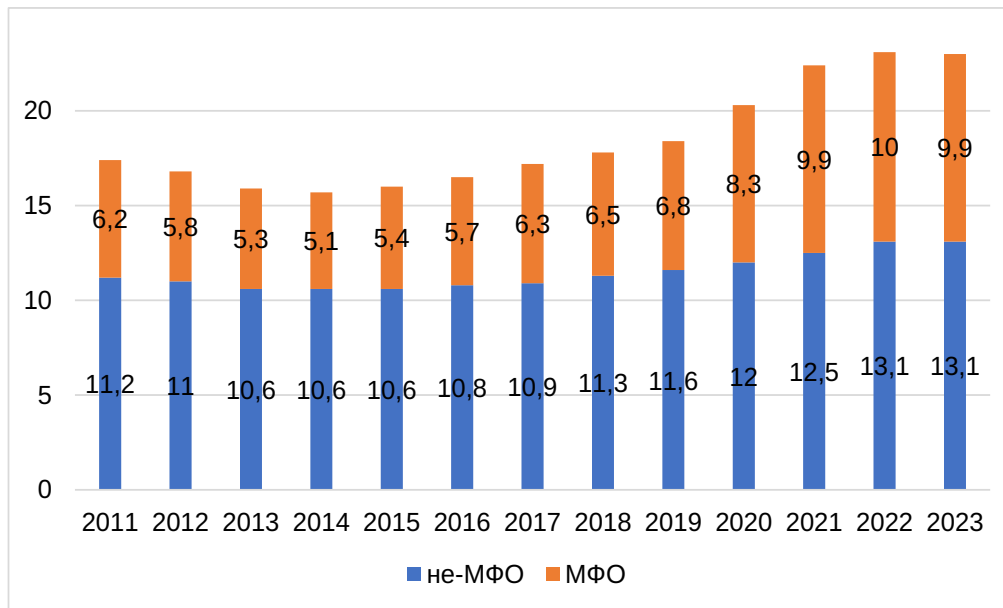

Рис. 4. Динаміка позик у банківській системі ЄС

Джерело: [10]

та роздрібна торгівля, на які припадало 13,1% та 12,5% відповідно.

Якщо розглядати динаміку кількості діючих банків в Україні на рис. 5, то можна зазначити, що їх кількість суттєво скоротилася.

При цьому певний рівень стабільності є характерним для іноземних банків або банків з часткою іноземного капіталу. Українські ж банки активно потрапляють під вплив зовніш-

ніх факторів і відповідно зазнають втрати своєї стабільності. Так, якщо розглянути динаміку сумарних активів українських комерційних банків за період 2014–2024 рр. (рис. 6), можна помітити, що найбільша частка їх активів припадає на здійснення операцій з кредитування фізичних осіб та суб'єктів господарювання, тобто надаються фінансові кошти для обслуговування потреб економіки країни.

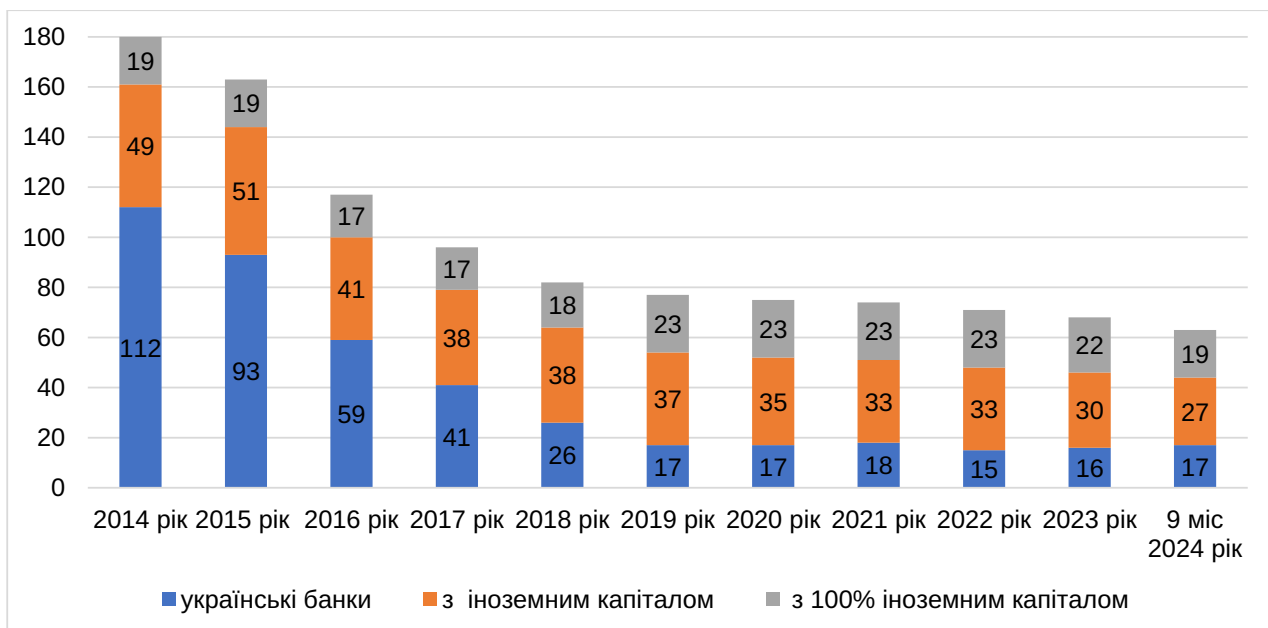

Рис. 5. Динаміка кількості діючих банків в Україні

Джерело: [5]

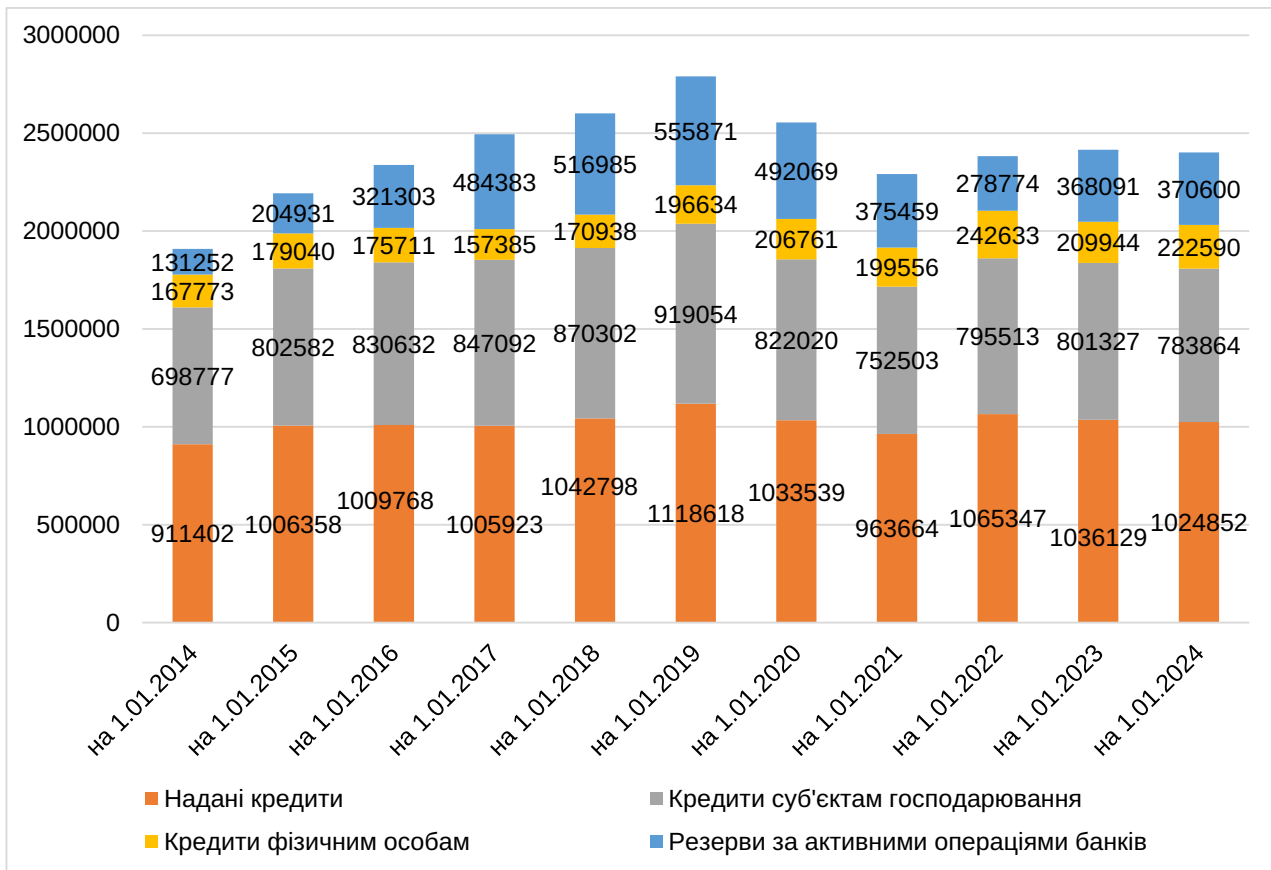

Рис. 6. Динаміка сумарних активів українських комерційних банків з 2014 по 2024 рр. (млн. грн.)
Джерело: [1]

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

При цьому частка кредитів фізичних осіб значно менше ніж кредитів наданих суб'єктам господарювання, рис. 7.

В цілому доля наданих кредитів складає близько 75% загальних активів, що свідчить про високий ризик виникнення неплатоспроможності банків.

Для аналізу функцій акумулювання та фондування банків доцільно розглянути динаміку їх пасивів, рис. 8.

Незважаючи на те, що фінансовий сектор України переважно заснований на банках, загальний обсяг банківського кредитування приватного сектору становив лише 28% ВВП на кінець 2021 року. Ця сума складала приблизно половину загальних активів банків, а решта була позичена центральному уряду.

Депозитна база країни також залишалася низькою порівняно з іншими великими ринками, що розвиваються (рис. 9).

Таким чином, сформувалися значні можливості для поглиблення банківської системи України для підтримки розвитку приватного сектору.

Щоб врегулювати велику кількість проблемних кредитів у спосіб, який є відносно сприятливим для позичальників, зокрема шляхом уникнення тривалих судових процесів, українська влада запровадила спрощений метод вирішення проблемних кредитів, відомий як «Київський підхід». Базуючись на Законі про фінансову реструктуризацію (Law of Financial Restructuring – LFR) 2016 року, цей підхід дозволяє добровільно реструктурувати непрацюючі зобов'язання у судовому порядку.

Мета LFR полягала в тому, щоб допомогти банкам і позичальникам у реструктуризації кредитів і врятувати життєздатний бізнес. Справи, пов'язані з реструктуризацією за участю кількох кредиторів і коли позичальники та кредитори не можуть досягти мирної угоди, можуть, в принципі, бути передані на вирішення арбітраж. Однак до війни всі справи, вирішені згідно з LFR (еквівалент приблизно 2% ВВП), розглядалися за добровільною двосторонньою процедурою. Крім того, LFR використовувався в основному для реорганізації позик державних фінансових

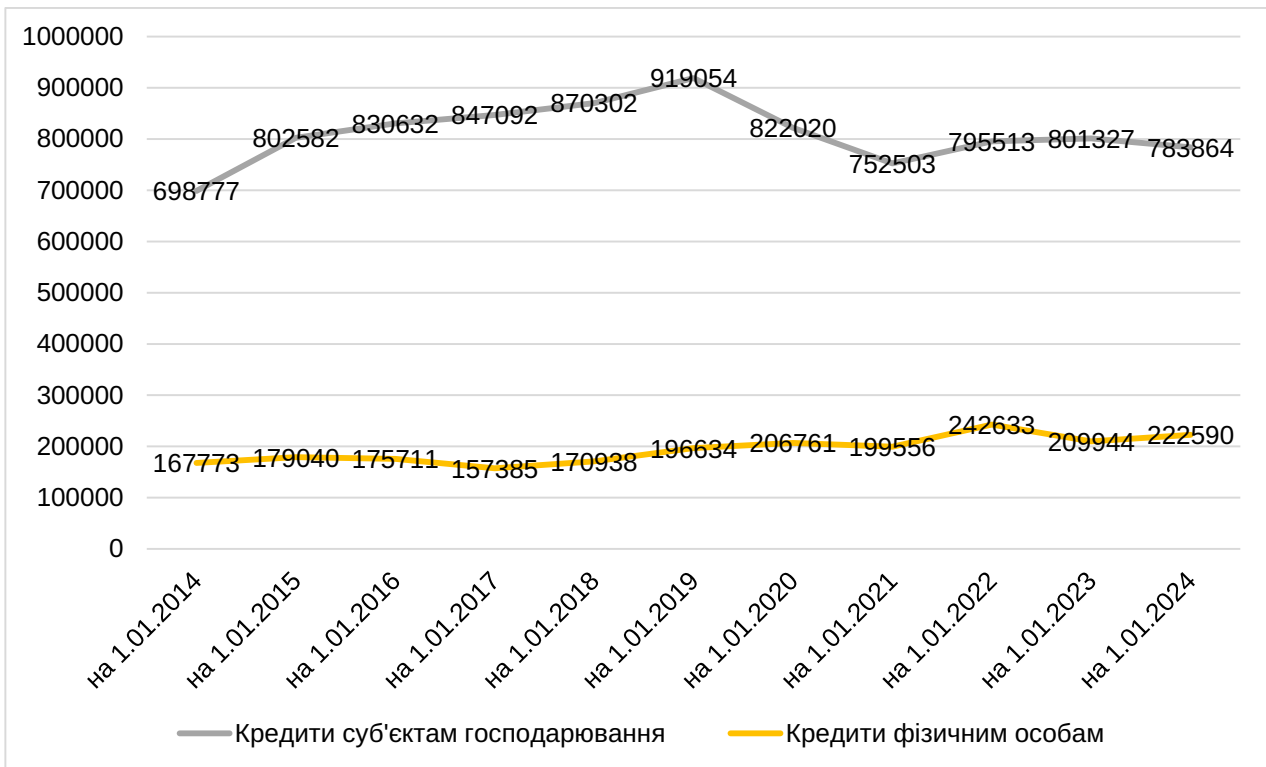

Рис. 7. Динаміка кредитування українськими банками за суб'єктами

Джерело: [5]

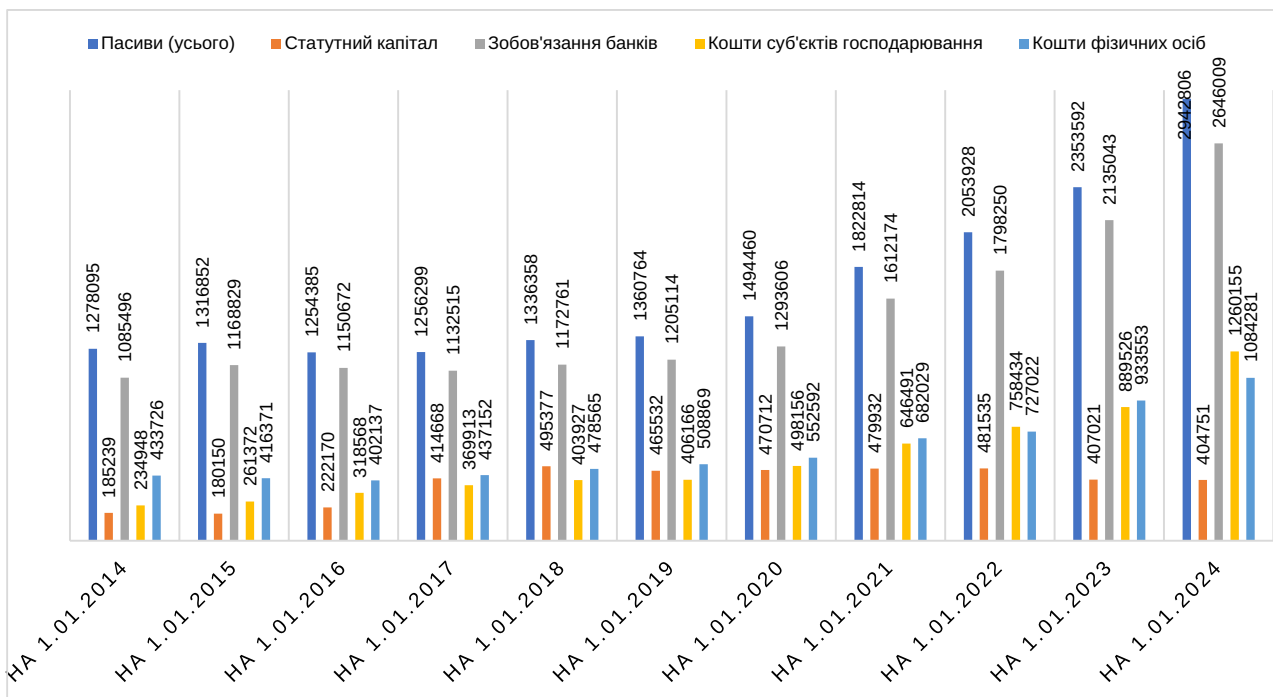

Рис. 8. Динаміка сумарних пасивів українських комерційних банків з 2014 по 2024 рр. (млн. грн.)

Джерело: [6]

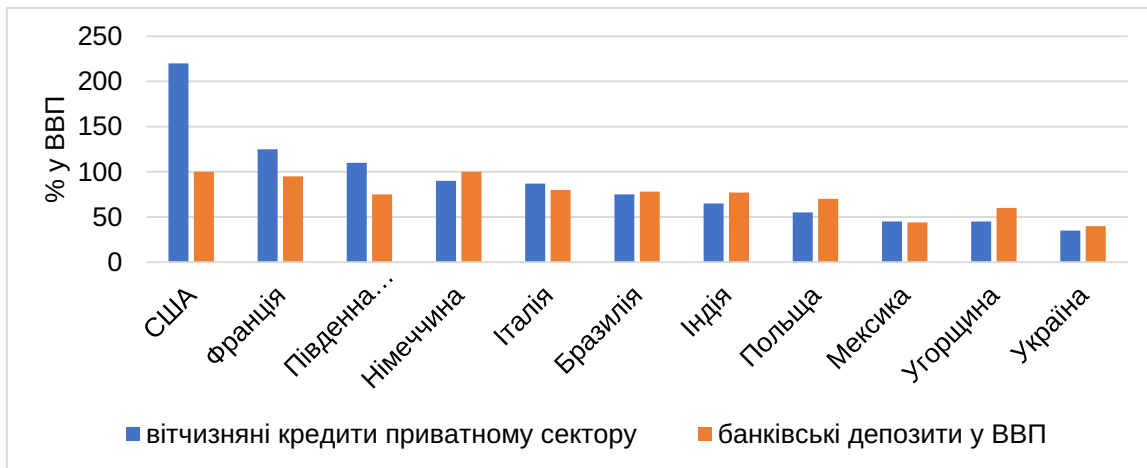

Рис. 9. Банківська система України в міжнародному порівнянні у довоєнний період
Джерело: [8]

установ, тоді як приватні комерційні банки віддавали перевагу врегулюванню поза рамками LFR.

Після піку в 2017 році кількість проблемних кредитів почала скорочуватися через очищення фінансового сектору, списання кредитів і відповідні інституційні покращення (рис. 10).

Таким чином, можна відзначити, що наразі у світі існує кілька моделей управління кризою неплатоспроможності банків. Найбільш

поширені підходи можна поділити на дві великі групи: запобіжні заходи та реактивні механізми.

Запобігання неплатоспроможності є основним завданням регуляторів у розвинених країнах. Воно реалізується за допомогою застосування:

- Базельські стандарти (Базель III) встановлюють вимоги до капіталу та ліквідності банків, спрямовані на підвищення їх стійкості.

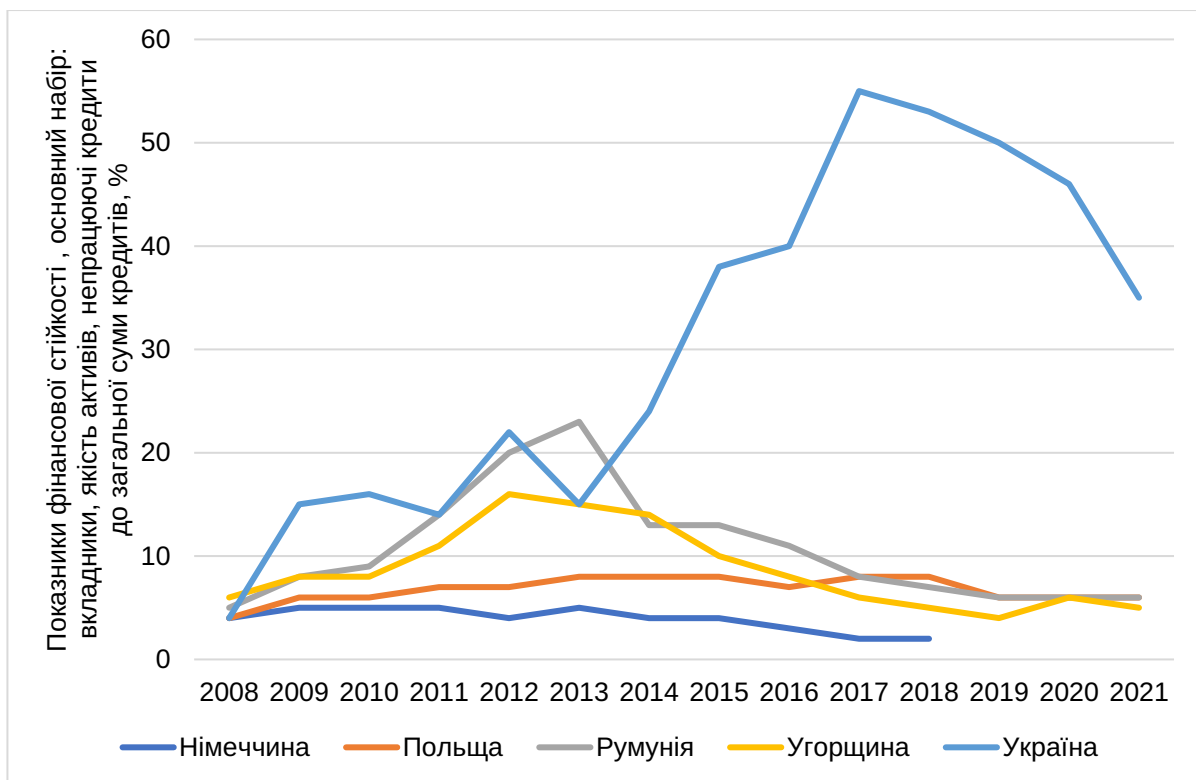

Рис. 10. Непрацюючі кредити в Україні та країнах ЄС для порівняння
Джерело: [4]

– Система раннього попередження застосовується в США. Федеральна корпорація зі страхування депозитів (FDIC) аналізує фінансові показники банків, виявляючи можливі загрози заздалегідь.

– Реактивні механізми використовуються коли банк опиняється у стані кризи, сюди відносять:

– Реструктуризацію активів та зобов'язань, що в країнах ЄС реалізуються через bail-in (покриття збитків за рахунок акціонерів та кредиторів банку).

– Націоналізація банків. У період глобальної фінансової кризи 2008 року уряди багатьох країн, зокрема Великої Британії, США та Ісландії, взяли під контроль великі банки, щоб запобігти системним ризикам.

– Ліквідація банків. У випадку, якщо відновлення діяльності неможливе, банк закривають, а його активи продають для розрахунку із кредиторами.

Україна, в свою чергу, зіштовхнулася з низкою масштабних банківських криз за останні три десятиліття, найбільша з яких

сталася в період 2014–2017 років. Це дозволяє виокремити ключові риси та проблеми, пов'язані із вирішенням неплатоспроможності банків, а саме: роль законодавчої бази та НБУ, а також застосування кількох ключових інструментів, таких як тимчасова адміністрація; ліквідація банків та реструктуризація боргів.

Отже, можна зробити наступні висновки щодо порівняння міжнародного досвіду та української практики. Дані практики мають як спільні, так і відмінні риси, що доцільно узагальнити на рис. 11.

Висновки. Порівняння практики вирішення неплатоспроможності банків у світі та в Україні демонструє як спільні риси, так і суттєві відмінності, обумовлені специфікою економічного та правового середовища. Для забезпечення фінансової стабільності в Україні важливо враховувати найкращі міжнародні практики, адаптуючи їх до місцевих реалій. Це сприятиме зміцненню довіри до банківської системи та стимулюватиме економічне зростання країни.

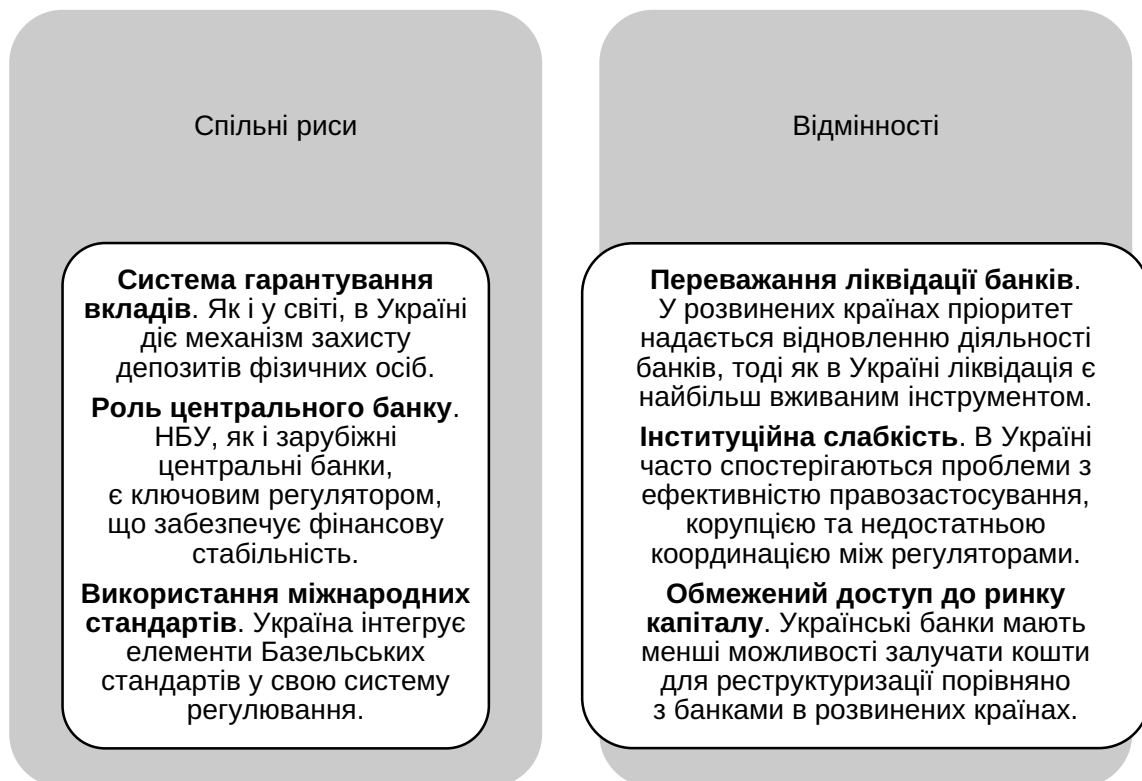

Рис. 11. Порівняння міжнародного досвіду та української практики неплатоспроможності банків (створено автором)

Джерело: розроблено автором

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Активи банків України (2008-2025). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Гатаулліна, Е., Клименко, М. Особливості сучасної структури банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-27> (дата звернення: 15.01.2025)
3. Марич М., Марич А. Банківські ризики та система управління ними. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2017. Вип. 23 (3). С. 84–88.
4. Офіційний сайт МВФ. URL: <https://www.imf.org/> (дата звернення: 15.01.2025).
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/reorganizat-liquidat> (дата звернення: 15.01.2025)
7. David Ramos Muñoz, Marco Lamandini and Myrte Thijssen, 'A reform of the CMDI framework that supports completion of the Banking Union: Transfers, funding, ranking and groups' (May 2023), p. 22.
8. Data refer to 2020 except for the French deposit data (which is for 2019). URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/home> (дата звернення: 15.01.2025).
9. ECB Data Portal. URL: https://data.ecb.europa.eu/data/concepts/bank-sector?tags_array%5B0%5D=Bank%20sector&filterSequence=tags_array (дата звернення: 15.01.2025).
10. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00099/default/table?lang=en> (дата звернення: 15.01.2025).

REFERENCES:

1. Assets of Ukrainian banks (2008-2025). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (accessed 15.01.2025).
2. Gataullina, E., Klymenko, M. Peculiarities of the modern structure of the banking system of Ukraine. *Economy and Society*, 2022 Issue. 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-27> (accessed 15.01.2025)
3. Marych M., Marych A. Banking risks and their management system. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Ser.: Economic Sciences. 2017. Issue 23 (3). P. 84–88.
4. Official website of IMF. URL: <https://www.imf.org/> (accessed 15.01.2025)
5. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (accessed 15.01.2025)
6. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/reorganizat-liquidat> (accessed 15.01.2025)
7. David Ramos Muñoz, Marco Lamandini and Myrte Thijssen, 'A reform of the CMDI framework that supports completion of the Banking Union: Transfers, funding, ranking and groups' (May 2023), p. 22.
8. Data refer to 2020 except for the French deposit data (which is for 2019). URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/home> (accessed 15.01.2025).
9. ECB Data Portal. URL: https://data.ecb.europa.eu/data/concepts/bank-sector?tags_array%5B0%5D=-Bank%20sector&filterSequence=tags_array (accessed 15.01.2025)
10. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00099/default/table?lang=en> (accessed 15.01.2025)